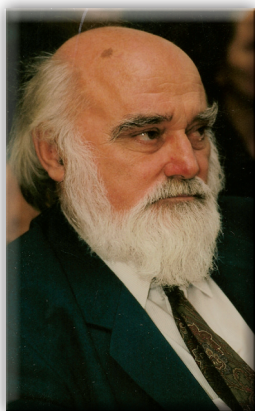

VISSZAPILLANTÓ

Riport Tóth Józseffel (1940–2013)

Fotó: Mánfai György

Tudna mondani pár szót a családjáról, szüleiről? Hol és hogyan telt gyermekkorá?

Édesapám szakmája cipész volt. Gyári munkásként dolgozott, nem kisiparosként. Az egyik nagybátyám viszont kis műhellyel rendelkező igazi suszter volt. Ez óriási hatással volt rám, és főleg az, amiket mesélt. Apámat Tóth Józsefnek hívták, 1970-ben halt meg, 1900-ban született Sárszentmihályon, Fejér megyében. Érdekes sorsa volt. Édesanyám, Aradszki Mária erdélyi, partiumi származású volt, aki cselédlány volt a környéken. Majd felkerült Pestre, ahol szintén cselédlányként helyezkedett el. Budapesten találkozott apámmal. Együtt költöztek le Ceglédre. Apám egy cipőgyárba került, anyám háztartásbeli volt. Akkor még egykeresős modell volt.

Én 1940-ben születtem, már a ceglédi évek alatt. Két testvérem, egy nővérem és egy öcsém született még a családba, ők egyszerű munkásemberek lettek. Nővérem gyári munkás; öcsém pedig mezőgazdasági alkalmazott volt.

Családomban édesapám volt a maga 6 osztályával a legiskolázottabb. Anyámnak csak 5 jutott. Magyarán egy olyan család voltunk, amely a maga becsületes módján él, de a Biblián – amit elég ritkán forgattunk – és a kalendáriumon kívül sok könyv nem volt a háznál.

Cegléden éltünk, elemi iskolámat ott végeztem. Egészen az ötödik osztályig jártam Cegléden iskolába. Ez egy evangélikus iskola volt, holott református voltam, de ez az iskola volt a legközelebb. Az ötödik osztályt még ott jártam, de akkor már állami iskolaként működött. Ekkor ért az első siker, ötödikes korunkban a felső tagozat földrajzi versenyét vezetésemmel nyerte meg az osztály.

Úgy tudom, hogy nem ez volt az első „nagy találkozás” a földrajztudománnyal, hanem már egészen kisgyermek korában megszerette a földrajzot. Tudna erről mesélni?

Mikor az oroszok bejöttek, 4 és fél éves voltam, beszállásoltak egy alacsonyabb rangú parancsnokságot annak a háznak a főházába, ahol mi laktunk. Hogy helyet csináljanak, kidobtak minden könyvet, így a *Pallas Lexikon* köteteit is. Én elvettem a *Símor-kódex-Tearózsa* kötetet. Abból tanultam meg két év alatt olvasni. Kilogikáztam a betűket, csodálatos játszma volt. Közben kiolvastam az elejétől végéig az egész lexikonkötetet. Ami furcsa helyzet volt, S-től T-ig 19. század végi szinten művelt lettem. Nem értettem sok mindent persze, de művelt lettem a száz évvel azelőtti szinten. Érdekes játék volt. Később is elkísért engem. Tulajdonképpen onnan indult sok minden, hiszen ez volt az első találkozásom

a földrajzzal. Például amikor Leningrádban jártam, arra gondoltam, hogy az a város Szentpétervár néven benne volt a kötetben. Szentpétervár térképe máig megvan a fejemben, le tudnám rajzolni. Szerém vármegyét is le tudom rajzolni, pedig ma már nincs is ilyen megye. Onnantól kezdve mindig a térképeket kerestem a környezetemben, s amit megtaláltam, összegyűjtöttem. Nem volt olyan ismerős, aki meg tudta volna mondani, hogy mekkora Ausztrália területe. Az én fantáziámban megnőtt, azt hittem, hogy az a legnagyobb földrész. Amikor megtudtam, hogy a legkisebb, óriásit csalódtam abban a kontinensben. Ez az a kontinens, ahová a legkésőbb utaztam el, azóta persze többször is jártam ott. De még mindig olyan játékkontinensnek érzem, mert akkor úgy rögzült bennem.

A ceglédi évek után merre vezetett a család útja?

Apám baloldali szociáldemokrata volt. Amikor a pártegyesülés megtörtént, akkor ő betegállományban volt, és ezért nem fizette a tagdíjat az SZDP-nek. Amikor egyesült a két párt 1948-ban, akkor kizárták a pártból erre hivatkozva. Az öreg, aki röpcédulázott annak idején, ezt képtelen volt feldolgozni, megsértődött. A gyárból is kirakták két-három hónap múlva. Lehetetlenné tették.

A családuknak elköltözött Ambrózfalvára, amely egy kis falu Mezőhegyes és Tótkomlós között. Ambrózfalván a szüleim a termelészövetkezetben kezdtek el dolgozni. Ami két dolgot jelentett. Egyrészt éppen akkor jött az a nagyon rossz év, amikor éheztek Magyarországon, mi is. Városból mentünk le, tehát nem volt semmink. A parasztoknak volt mindig tartalékuk, később már nekünk is.

A másik következmény az volt, hogy bekerültem egy olyan iskolába, amelyik részben osztott volt, tehát a 6-7-8. osztályt egy tanító tanította. Nos, én a városi tudással oda kerültem, gyakorlatilag azokat már tudtam, amiket ott tanítottak volna nekem. Ráadásul ott tanultam meg egyszerre két helyre figyelni, ami egyébként óriási előny. A hatodik osztályos anyag éles volt, de figyeltem mindig a másik kettőre is. 7-8. osztályban nekem már nem kellett tanulnom.

Közben kiolvastam a falu könyvtárát. Ami nem volt egy nagy könyvtár; két nagy szekrényből állt összesen. Magyar klasszikusok is voltak. Ami sokat jelentett, én kiolvastam Mikszáthot, Móriczot, Jókait, Gárdonyit. A tanító annyit tudott, amennyit tudott. Mondjuk, kémiából a víz és a sósav képletét. Én ezzel a tudással kerültem be később a gimnáziumba.

A tanító azt mondta anyámnak, hogy a gyerek jóeszű, tanuljon tovább. Anyámban volt egy óriási hajtóerő, akarat erő, inkább, mint apámban, aki megsértődött és elkezdett inni. Évente két napot berúgott, utána visszajött, és becsületesen dolgozott. Ennyi szabadsága volt. Cipésként próbált szervezni ktsz-t, de mindig blokkolták, neki nem volt szabad a régi bűne miatt. Még rám is hatott, szerettem volna a Rákóczi Ferenc Katonai Szakközépiskolába bekerülni, mert ingyenes volt. Oda akartam menni, hogy ne legyek terhére a családnak. Nem vettek fel. Mondvacsinált indokkal, egyiptomi szembetegséget írtak a papíromra, ami szerencsére soha nem volt. Egyébként megnéztem egy lexikonban, és ez egy vakulással járó komoly betegség.

Hol végezte el a középiskolát?

Anyám azt mondta, hogyha már gimnázium, akkor legyen a legjobb. Beíratott a szegedi Radnóti Miklós Gimnáziumba. Ami az ország első tíz legjobb középiskolájában mindenképpen benne volt.

Képzeld el a meglepetésemet, amikor találkoztam azzal a ténnyel, hogy a kémia világa mennyire más. Földrajzból én nagyon sok mindent tudtam már akkor, mert az érdekelt. De amikor kiderült, hogy van kénsav is, meg más egyebek is, akkor nagyon nehéz volt. Félévkor már négyes voltam kémiából. Oroszból is négyesem volt, mivel soha nem tanultam előtte orosz. A tanító szlovákul tudott, azt tanította. Ott kerültem először olyan helyzetbe, hogy a lécs nagyon magas volt. És ott reagáltam először úgy, ahogy később sokszor még, hogy azért is megcsinálom. És megcsináltam, és láttam, hogy a sok tudás, amit hordozott a másik 30 gyerek, az legyőzhető akarattal.

Olyan hülyeségeket is csináltam, hogy bementem a Somogyi könyvtárba, és Feuerbachot kezdtem olvasni. Nem volt, aki irányított volna. De haladtam, az osztály egyik legjobbjá lettem. Matematikából sosem; ötösöm volt, de volt legalább öt, aki jobb volt nálam. Földrajzból viszont én voltam a földrajztudós. Nyertem sok versenyt. És ha egyszer megnéztem egy térképet, arra vissza tudtam emlékezni. Melbourne térképe ma is előttem van, és Santiago de Chile is, szóval ahol jártam. Már ekkor is vonzott az utazás, csak még nem lehetett utazni. Első utamat 1961-ben tettem meg, tehát 21 éves koromban.

De addig még volt más. 1956 szeptemberében engem választottak meg a Radnóti gimnázium DISz-titkárává. Ami azt jelentette, hogy a diákok közt vezető lettem. Egy hónap múlva jött az október, akkor ellenforradalomnak nevezték. Az igazgatónk úgy próbált érdemeket szerezni, hogy a diákok egyikére, másikára próbálta a felelősséget rákenni. A titkár – azaz én – voltam az, akinek meg kellett volna szervezni, visszatartani a diákokat a forradalmi eseményekben való részvételtől. Bűnbak lettem. Nem vettek fel egyetemre utána. Pedig kitűnő voltam, a legjobbak között az osztályban. Egy évet kellett várni, hogy mindenkit felvegyenek tőlünk. Végül csak egyetlen osztálytársunk maradt az osztályban, akinek nem lett felsőfokú végzettsége, maszek ötvös lett. Az első találkozónkon ő fizette a számlát.

Hogyan sikerült bejutni végül az egyetemre?

Pótfelvételin felvettek a szegedi egyetemre, és akkor onnét végre a földrajznak élhettem. De mellette kellett biológiát is tanulni. Csak ez a szakpár volt, akkor nem indult Szegeden történelem–földrajz szak. Én eltűrtem mellette a biológiát is, ezt tanultam, amazt meg tudtam. Egy négyesem volt földrajzból, egy adjunktus vizsgáztatott Japán gazdaságföldrajzából. Én akkor kétszer annyit tudtam Japánról, mint ő, de mégis olyan kérdezett, amit nem tudtam. Ez negyedikben volt, utána már én két-három év múlva speciálkollégiumot tartottam Japánról az egyetemen.

Kik voltak a meghatározó professzorok egyetemi éve alatt? Milyen volt az egyetemi évfolyama?

Középiskolában is volt már egy Schultzer Vilmos nevű geográfus tanárom. Nagyon slamos ember volt, nem szokványosan tanított, de nagy tudású volt. Az alap dolgokat én tudtam már, azzal nem tudott megfogni, de a tanítási stílusa és néhány egyedi meglátása fontos volt számomra.

Később, gimnazista koromban illegálisan szöktem be Prinz Gyula előadásaira. Prinz Gyula ennek az egyetemnek [pécsi Erzsébet Tudományegyetem] rektora is volt, én a második geográfus rektor vagyok. Prinz úgy tartotta az óráit, hogy közben pipázott. Olyan speckollt tartott, aminek az volt a címe, hogy a *Föld képe*. Én negyedikes középiskolás voltam, amikor bejártam az óráira. Mire egyetemista lettem, az öreg már elment nyugdíjba, úgyhogy akkor nem találkoztunk már. Mégis ő volt az egyik meghatározó egyéniség tanulmányaim során.

További meghatározó tanárok közül az egyik, Krajkó Gyula. Tőle társadalomföldrajzot, gazdaságföldrajzot hallgattam. Tartottam a diáktársaimnak egy előadást New Yorkról, soha nem jártam ott. Ő bejött és meghallgatta az előadásomat. Azt mondta nekem, hogy „*ott figyeltem fel rád, hogy egyéni meglátásaid vannak*”. Mire én végeztem, ő tanszékvezető lett, meghívott a tanszékére oktatni. Érdekes, hogy egy abszolút baloldali család tagjaként a legtöbb bírálatot a Szovjetunióról tőle kaptam. Azt mondták akkor, hogy persze neki szabad. Ő is kapott érte, de merte. A tartást mutatta meg. Szakérettségis volt, hiányzott neki a gimnázium, néha suk-sükölt az elején, de abszolút becsületes és meditatív ember volt. Spekulált, hogy Hruscsov miért csinálta ezt, azt stb., rengeteget tanultam tőle.

A másik, Korpás Emil, aki igazából – visszanézve a magyar geográfia történetét – csak a második vonalba tartozott. Nem volt igazi nagy tudóseyéniség. Amit tőle tanultam, az a szép beszédre való törekvés. Ő adta elő nekünk például Ausztrália földrajzát: amikor kinn voltam, még eszembe jutott, mit mondott róla.

A harmadik, Jakucs László professzor. Ő díszdoktora is lett a pécsi egyetemnek az én kezdeményezésemre. Később ő és Krajkó professzor is atyai barátom lett. Rendkívül sokat tanultam tőlük és munkatársaim is voltak.

Közép-Európa legkisebb tanársegédje is a munkatársam volt, mindössze 149 cm magas. Együtt jártunk terepre. Tóth Imrének hívták. Tőle meg azt tanultam, hogy hogyan lehet minden apró baromságot megtanulni. Nem igaz, hogy miket tudott! Amikor Szatmárcsekére mentünk, tudta, hogy a kocsmánál balra kell kanyarodni, hogy a temetőhöz kiérjünk. Ezek tök felesleges tudások, de imponáló.

Az egyetemi évfolyamunk fele értelmiségi volt, fele pedig ilyen szalajtott proligyerek, mint én. Harmadévben vettük át mi a hatalmat, és onnantól lett jó az évfolyam, mert mi nem éltünk azzal vissza. Addigra értük nagyjából kulturáltságban utol őket. A végén már OTDK-versenyen is nyertem. Érdekes, hogy egy most az ELTE-n lévő egyetemi tanárral nyertük meg.

Hol helyezkedett el az egyetem után?

Miután végeztem, benn maradtam a tanszéken, és elindultam a számléírány felfelé. Mivel én voltam a legfiatalabb, minden órát megkaptam, ami másnak nem kellett. De ez nagyon hasznos volt később. Gyorsan haladtam, lévén, hogy született geográfus voltam. Ekkor jött az első szakmai kihívás. Létrehozott a [Magyar Tudományos] Akadémia Békéscsabán egy Alföld-kutatócsoportot. És kerestek főnököt. Volt a szakmában néhány olyan jelölt, aki Pestről lejárt volna, de ez csak második vonalba tartozó emberekből állt. Volt ott egy értelmes párttitkár, aki nem melleleg szakmabéli volt, Becsei József, későbbi szegedi professzortársam. Ő engem választott. Dinamizmust, friss erőt, lendületet szeretett

volna. Igaza volt, aki odament volna helyettem, az nyugalmazott egyetemi tanár, azóta sem futotta ki magát. Ott eltöltöttem tíz évet, és megcsináltam azt a csoportot. A legtermékenyebb korszakom is volt.

Úgy válogattam a munkatársakat, hogy jártam az egyetemeken, kollégáktól kérdeztem, ki lenne alkalmas. Volt beépített emberünk is, de volt franciás, volt Moszkvában végzett, volt angolos, volt olyan, aki egy nyelvet sem tudott. Az is remek dolog volt, hogy ott voltam először főnök, ott volt először titkárnőm, ott tanultam ki milyen a vezetés felelőssége. Elrendeltem a szabad szombatot. A főnökké válásban ez a lépcső nagyon fontos volt. Tudtam, hogy mi a dolgom, és én szabtam meg a tennivalókat, ha egyetértenek velem azok, akikkel együtt dolgozom, akkor legyőzhetetlenek vagyunk. Ott sok mindent csináltunk. Legnagyobb dobásunk, a közép-békési centrumok koordinált fejlesztése megalapozott kutatásának irányítása volt. Van Debrecen, van Szeged és Pécs, Miskolc, Győr. Hiányzik onnan egy láncszem, amit Nagyvárad és Arad töltött be korábban. A határok mentén három város egymáshoz közel van: Békéscsaba, Gyula, Békés és két kisváros, Sarkad és Mezőberény. Ezek együtt akkorák, mint Debrecen vagy Szeged. Lehet-e ezeket úgy fejleszteni, hogy ugyanazt a funkciót betöltsék?

Csodálatos dolgokat csináltunk. Nem volt szabad például a migrációt kutatni. Nekem az volt a fontos, hogy tudjam, hogy az emberek hogy mozognak. Nem név szerint érdekeltek az emberek, hanem, hogy hova megy, hány éves, milyen foglalkozású? Nem fértünk hozzá, csak úgy, hogy egy rendőr kapta az adatot bentről, és a másik üveglablakon át nekünk adta tovább. Nem volt szabad, de ideadták. Fizettünk valamennyit a rendőrnek, és el volt intézve.

Közben az oktatással sem hagyott fel, hol és milyen tárgyakat tanított?

Békéscsabáról is átjártam oktatni Szegedre gazdaságföldrajzot. Kellett az oktatás. A suszterszéket úgy használom, hogy oktatás, kutatás és vezetés. Az én tehetségem, ahogy megítélem, háromszatú. Több-kevesebb sikerrel mind a hármat kipróbáltam. Otthon, Csabán pedig katedrát úgy csináltam magamnak, hogy a marxista-leninista esti egyetem szakosítóján tanítottam. Két év után egy tárgyat ki tudtam harcolni magamnak, ami egy óriási dolog, mert mindenki egyformán tanult Berlintől Vlagyivosztokig. És nekem sikerült elérnem azt, hogy Békéscsabán a *Világgazdaságtan* című tárgyat tanítottam. Végül is hozzám járt a pártapparátus majdnem minden tagja, mert nekik kötelező volt.

Még a gyakornoki egyetemi időszakom alatt volt egy nagyon érdekes esetem. Volt egy gyötrelmes éjszakám miatta, mert én már tudtam, hogy az atomtitok ki nem adása miatt Kína szembefordul a Szovjetunióval. Pont Kínáról volt gyakorlatom azokkal a hallgatókkal, akikkel még korábban együtt voltunk egyetemi hallgatók. Akkor eldöntöttem, és egész életemben tartottam magam hozzá, hogy az igazat és csakis az igazat. A dékán magához rendelt teára, és érdeklődött a rólam szállongó hírek felől.

A másik ilyen helyzet volt, amikor azt mondtam, hogy fejlett szocializmus szerintem nincs, de a tankönyv ezt írja. Akkor is nagy baj volt, amikor Brezsnyev bement Afganisztánba. Január elején volt az első konzultáció, kérdezték, hogy Tóth elvtárs, mi a véleménye? Mire a válaszom az volt, hogy Brezsnyev vagy olyasmit tud, amit én nem, vagy Brezsnyev hülye. Ez elterjedt a városban, az ideológiai titkár magához hívatott.

De mire odaértem, a visszhangból teljesen nyilvánvaló volt, hogy Brezsnyev hülye. Egy akadémiai kutatóintézet főnökével nem tudtak mit kezdeni.

Hogyan került Pécsre és a pécsi egyetemre?

1984-ben kerültem el Békéscsabáról a pécsi központú, Regionális Kutatások Központjába. Ez a [Magyar Tudományos] Akadémiának egy érdekes intézete volt. Enyedi [György] akadémikus hozta létre, én voltam a második embere végig, amíg ott voltam. Ő két ciklust vállalt, úgy volt, hogy utána átadja nekem. Ezt nem tette meg, nyert előttem két szavazattal egy pesti kandidátus. Rettentően rosszul esett, hogy a hátam mögött megegyeztek. Akkor én már itt tanítottam félállásban az egyetemen. Ormos Mária hívott meg valamilyen 1985 körül, hogy csináljak a főiskolai tanszékből egyetemet. Szerencsére sikerült megvalósítani, hiszen több szakpárral indult meg a tanárképzés. Előbb az egyetlen tanszékből három lett, majd intézetté válásunkkal egy időben már nyolc tanszék alakult meg.

Sikeresen működik a Földrajztudományi Doktori Iskola a Pécsi Tudományegyetemen. Tudom, hogyan fontos önnek ez az iskola, mesélne róla?

Nehéz volt létrehozni, hiszen már 1994-ben kezdődött a folyamat, legfontosabb, legkedvesebb feladataim közé tartozik ma is.

Rendkívül tehetséges hallgatók kerülnek hozzánk, akik újfajta szemlélettel, hozzáállással érkeznek. Sikerült olyan kutatási témákat felvetnünk, amelyek újak, vagy még nem is léteztek korábban ilyen jellegű vizsgálódások. Nemcsak az elmélet, a gyakorlat is fontos. Sokat utazunk, terepgyakorlatra járunk.

Nemzetközi kapcsolataink – a saját kapcsolataimra is építve – igen kiterjedtek. 15-20 helyről fogadunk évente szakembereket. Vendégprofesszorokat is hívunk előadásokat tartani.

A rektorság alatt sajnos mind a szakmai munkám, mind a doktori iskolai elfoglaltságaim háttérbe szorultak. Ezért sem pályáztam új ciklusra, szerettem volna ezekkel a területekkel foglalkozni, mert nagyon elhanyagoltam a vezetői hat évem alatt.

Ön volt az integrált egyetem első rektora, de korábban a Janus Pannonius Tudományegyetem vezetője is volt 1997-től. Mi volt rektorsága idején, amit szeretett volna megvalósítani, mi sikerült ebből, milyen mérleget vonna működésének idejéről?

Az integráció volt a legnagyobb feladat, sok-sok nehézség, akadály került elénk. Az integráció azonban korábban indult, mint én rektor lettem. Barakonyi Károly idején már folytak a tárgyalások. Ő az üzemi szférából érkezett közgazdász volt, teljesen más attitűddel, mint nekem van. Én meg akartam érteni, hogy az egyetem mit akar, és én azt szolgálom. Valószínűleg nem voltam jobb rektor, nem csináltam jobban a dolgom, mint Karcsi [Barakonyi Károly], de emberibb voltam. Valószínűleg az integrációt ő jobban megcsinálta volna, de sok ellentét volt, a politikai szándék is ingadozott.

Nekem a nehézségem az orvosi egyetem integrálásával volt. Amikor 1999 táján odáig jutottunk, hogy aláírjuk az intergrációt, én összehívtam az orvosprofesszorokat. Odamentem egyedül és megköszöntem, hogy összejöttek.

Azzal a mondattal kezdtem, hogy én nem félek tőletek. Megfagyott a levegő. De szépen lassan tudtam nyerni.

Rektorként az is fontos volt akkor – ma már nem érdekes –, hogy korábban rengeteg per volt az egyetem ellen, és a sajtója is nagyon rossz volt. Sikerült ezt a folyamatot féléven belül megfordítani.

Nemcsak az integráció kapcsán, hanem egész rektorságom idején szerettem volna humánus vezetési stílust megvalósítani, mindig igyekeztem megtalálni mindenkivel a konszenzust.

Nagy sikerként éltem meg az építkezést, ami az én időmben valósult meg: a Rákóczi u 80. alatti épület teljes felújítását. Mi nem kaptunk olyan pénzbeli támogatást, mint Szeged vagy Debrecen. Ezt a kapcsolataink révén kellett előteremteni. Ez valószínűleg a legnagyobb teljesítmény, nem az enyém, a csapaté.

Kutatói munkásságáról is tudna néhány szót szólni?

Legtermékenyebb korszakom talán a Békéscsabán eltöltött időszak volt. Az Alföld kutatásával kapcsolatos publikációim, kutatási eredményeim. A közép-békési centrumok és a migráció kutatásáról már szóltam. De itt vizsgáltam az urbanizációs folyamat sajátosságait ebben a tipikusan mezővárosi, alföldi településrendszerben. Nagyon érdekes volt és inspiráló a kutatóintézet közege is számomra. Ekkor íródtak Mezőberény és Békéscsaba városáról szóló monográfiáim. Nagy eredményünk volt csapatommal az *Alföldi tanulmányok* című folyóirat megindítása.

Mostanában a régiók problematikája érdekel. A régió szóval szinte mindenhol találkozni manapság, de mára már közhellyé vált, úgy dobálóznak vele a politikában, néha a tudományos életben is, hogy nem értik eredeti értelmét, jelentőségét. 2003-ban a Mindentudás Egyetemén – itt, a mi egyetemünkön – is tartottam erről egy előadást, több cikkem, tanulmányom jelent meg a témában.

Láthatjuk, hogy a mai régiók csak ún. kvázi-régiók, melyek mesterségesen lettek kialakítva, nem szervesen alakultak ki. Fejleszteni kell a nemzetközi együttműködést, határokon átívelő régiók kialakításával, melyek a korábbi szervesen kialakult régiók nyomán fejlődésnek tovább. Ez adná meg a fejlődéshez szükséges alapot.

Köszönöm a riportot.

(Az interjút készítette: Dezső Krisztina;
Pécs, 2005. január 11.)